

Antoni Gąsiorowski

Wprowadzenie w życie uchwały synodu wieluńskiego 1420 r. "De fide instrumentorum" Antoni Gąsiorowski.

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 45, 203-208

1990

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Antoni GAŚSIOROWSKI
(Warszawa)

Wprowadzenie w życie uchwały synodu wieluńskiego 1420 r.
De fide instrumentorum

La mise en vigueur d'un décret du synode à Wieluń en 1420. *De fide instrumentorum*

Polski notariat publiczny czasów średniowiecza nie cieszył się większym zainteresowaniem badaczy.¹ Niewiele też wiadomo o sytuacji prawnej notariuszy publicznych w tym czasie: praktyce mianowania, a szczególnie zasadach udzielania mianowanym już notariuszom publicznym admisyj w określonych diecezjach, tak aby mogli oni wykonywać tam swoje funkcje publiczne.² Wiadomo, że polskie ustawodawstwo kościelne już od schyłku XIV w. próbowało unormować zasady „prawa wykonywania zawodu”³ przez notariuszy publicznych, zapewne zmuszone do tego rosnącą liczbą notariuszy, którzy byli rudes et ignari.⁴ Nie wiemy jednak, jak i czy statuty synodów diecezjalnych krakowskiego z 1396 r., plockiego z 1398 r., wreszcie prowincjonalnego gnieźnieńskiego z 1406 r. bywały wprowadzane w życie.⁵

¹ Literaturę zestawia: J. Szymański: *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983, s. 523–524. Najpełniejsze omówienie: S. Kętrzyński: *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, T. I, Warszawa 1934, s. 230–241.

² Pisali o tym prawie wyłącznie: Kętrzyński: *op. cit.*, oraz S. Mikucki: *Mianowanie notariuszy publicznych imperiali auctoritate w diecezjach krakowskiej i lwowskiej w wieku XV*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, T. I, Kraków 1938, s. 289–328.

³ Kętrzyński: *loc. cit.*

⁴ Cytat z dokumentu publikowanego dalej.

⁵ Nie dopatrywałbym się takiej specjalnej próby w skierowanym do kapituły glogowskiej tekście uchwały synodu z 1406 r., gdzie znajduje się również tekst dotyczący notariuszy,

Prześledzić to natomiast można w wypadku uchwały *De fide instrumentorum* synodu prowincjonalnego odprawionego w Wieluniu w dniach od 15 do 22 stycznia 1420 r.⁶ W miesiąc po zakończeniu synodu wieluńskiego, jeszcze przed zebraniem się drugiej jego części, odprawionej — jak wiadomo — w Kaliszu, wikariusz i oficjal generalny arcybiskupa Mikołaja Trąby w Gnieźnie, Benedykt z Modły, sporządził dokument publikujący postanowienia synodu dotyczące notariuszy i nakazał ogłosić go na terenie (archi)diecezji gnieźnieńskiej. Publikację potwierdził notariusz publiczny i pisarz konsystorza gnieźnieńskiego, Andrzej syn Dzierśława z Jackowa zapisem z 25 lutego 1420 r.

Tekst dokumentu sformułowanego na modłę pozwu przeciw wszystkim notariuszom działającym w (archi)diecezji gnieźnieńskiej ogłaszamy wraz z notą publikacyjną Andrzeja z Jackowa.⁷

Polecenie oficjała było jasne: stosownie do przepisu statutów, wszyscy pełniący funkcję notariuszy publicznych działający na terenie (archi)diecezji mieli się zarejestrować w Gnieźnie przed arcybiskupem lub jego oficjałem w terminie dwu lub trzech miesięcy.⁸ Postanowienie to weszło w życie — acz tylko na terenie właściwej diecezji gnieźnieńskiej. Rejestracji odtąd rzeczywiście dokonywano w Gnieźnie wobec oficjała, który udzielał rejestrującym się admisji — prawa wykonywania na terenie diecezji funkcji notarialnych. Dla ewidencji notariuszy i ich znaków założono w konsystorzu gnieźnieńskim specjalną księgę; jako pierwszy wpisał się do niej Andrzej syn Dzierśława z Jackowa. W ustalonym terminie trzymiesięcznym do re-

---

zob. o tym F. L u s c h e k : *Notariatsurkunde und Notariat in Schlesien von den Anfängen (1282) bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, Weimar 1940, s. 20, 299 (nr 1019).

⁶ Uchwały synodu publikowane ostatnio przez: J. Fijałek, A. Vetulani: *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, Kraków 1915–1920–1951. Interesujące nas postanowienia *De fide instrumentorum* — na s. 43–44. Już wcześniej za starszym wydaniem A. Z. Helcla przedrukował je Kętrzyński: *op. cit.*, s. 234.

⁷ Publikacja Andrzeja z Jackowa oraz dokument Benedykta z Modły przetrwały w rękopisie Biblioteki PAN w Krakowie sygn. 9175, s. 80–82. Jest to (pochodzący ze zbiorów Bolesława Ulanowskiego) zbiór formularzowy proveniencji kaliskiej z XV w., może związany z Mikołajem z Kalisza, oficjałem gnieźnieńskim 1440–1452, potem rektorem Akademii Krakowskiej (PSB XXI s. 112–113). Kodeks zawiera kilkaset dokumentów, przeważnie w pełnych tekstach, związanych przede wszystkim z Kaliszem i, szerzej, z (archi)diecezją gnieźnieńską. Interesujących nas tu tekstów nie zawierają *acta causarum* konsystorza gnieźnieńskiego z r. 1420 (Gniezno, Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej, *Acta consistorii* A 9, k. 29 (23 lutego) — 32v (25 lutego 1420)).

⁸ W dalszych korektach tekstu uchwalonego w Wieluniu, dokonanych (zatwierdzonych) podczas drugiej tury synodu, odbytej we wrześniu 1420 r. w Kaliszu, obok arcybiskupa i oficjała dopuszczono rejestrację wobec kapituły (zobacz tekst poniżej). Jednakże te uprawnienia kapitulne — wydaje się — nie weszły w życie, przynajmniej w diecezjach gnieźnieńskiej i poznańskiej.

jestracji zgłosiło się 58 notariuszy; do końca XV w. zebrano się około 400 wpisów. Niezależnie od księgi konsystorskiej wpisów dokonywano do ksiąg „podróżnych” arcybiskupów gnieźnieńskich — regułą było udzielanie przez arcybiskupów admisji poza Gniezmem.⁹

T e k s t

Gniezno 25 lutego 1420

Notariusz publiczny Andrzej syn Dzierśława z Jackowa publikuje pozew oficjła gnieźnieńskiego Benedykta z Modły przeciw wszystkim wykonyującym funkcje notariuszy publicznych w (archi)diecezji gnieźnieńskiej, nakazujący im rejestrację swych uprawnień wobec arcybiskupa gnieźnieńskiego lub jego oficjła.

Or. nie znany.

Kop. z XV w.: Kraków, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk, rękopis 9175, s. 80-82.

Uwaga: Tekst wydajemy według zasad stosowanych w Kodeksie dyplomatycznym Wielkopolski t. VI i n. (dalej: KDW). Fragment dokumentu Benedykta z Modły publikujący uchwałę synodu wieluńskiego porównujemy w przypisach tekstowych z tekstem statutów wieluńsko-kaliskich wydanych przez s. J. Fijałka i A. Vetulaniego — przypis 6 (dalej: Wyd.).

[W niedzielę 25 lutego 1420¹⁰] in choro ecclesie metropolitane Gneznensis meique Andree Dersłai de Jaczkowo clerici Gneznensis diocesis, publici auctoritate imperiali notarii et causarum consistorii Gneznensis scribe¹¹ testiumque infrascriptorum presencia constitutus personaliter venerabilis vir, dominus Benedictus de Modla archidiaconus Lanciencensis necnon canonicus vicariusque in spiritualibus et officialis generalis [Mikołaja Trąby]¹² tenens

⁹ Piszę o tym obszerniej w artykule *Admisje notariuszy publicznych w Wielkopolsce schyłku wieków średnich*, oddanym do druku [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. V.

¹⁰ W nawiasach kwadratowych umieszczono skrócone wersje długich formuł podstawy wydania.

¹¹ Jacków w Łęczyckiem. Andrzej syn Dzierśława, notariusz publiczny już 1417 (KDW VIII nr 808), kanonik gnieźnieński 1423, pleban w Juncewie, zm. 1451 (J. Korytkowski: *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, T. II, Gniezno 1883, s. 175).

¹² Modła w powiecie konińskim. Benedykt syn Macieja, notariusz publiczny, archidiacon łęczycki 1413, kanonik gnieźnieński 1413, oficjł i wikariusz generalny gnieźnieński Mikołaja Trąby i Wojciecha Jastrzębca 1413-1422, 1423-1437, zm. 1437 (KDW VI nr 365; Korytkowski: *op. cit.*, T. I/2, s. 42, T. III, s. 35-38; *Bullarium Poloniae*, T. III, Romae 1988, nr 478, 675).

et habens in manibus suis processum citacionis contra omnes notarios dioecesis Gneznensis ab auditorio ipsius domini Benedicti – emanatis sigilloque ipsius oblonge figure in toto de viridi cera subimpresso sigillatis unacum inscriptione statuti in sinodo per prefatum – dominum Nicolaum archiepiscopum Gneznensem¹³ et episcopos sue provincie Gneznensis nuper in civitate Wyeluniensi die XV mensis Januarii et sequentibus septem diebus continuis de eodem anno celebratis¹⁴ editi, approbati et conclusi annuo insinuandi et publicandi huiusmodi statutum et processus michi notario ipsum tradidit ad legendum. Cuiusquidem processus tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis:

Benedictus de Modla archidiaconus Lanciencis et canonicus Gneznensis ecclesiarum, reverendissimi in Christo patris et domini, domini Nicolai Dei gracia eiusdem ecclesie Gneznensis archiepiscopi et primatis vicarius in spiritualibus et officialis generalis, venerabilibus et circumspicuis viris, dominis abbatibus, prioribus et prepositis, decanis, archidiaconis, scolasticis, cantoribus, custodibus, canonicis et capitulis necnon rectoribus ecclesiarum et aliis presbiteris curatis et non curatis, altaristis et vicariis perpetuis ac clericis quibuscunque per et infra civitatem et diocesim Gneznensem ubilibet constitutis omnibusque aliis et singulis, quorum interest vel intererit seu interesse poterit quomodolibet in futurum comuniter et divisim, salutem in Domino et presentibus fidem indubiam adhibere. Cum nuper in sanctasacro synodo provinciali per prefatum reverendissimum in Christo patrem et dominum, dominum Nicolaum archiepiscopum necnon reverendos in Christo patres, dominos Albertum Crac(ouiensem)¹⁵, Jacobum Plocensem¹⁶, Andream Poznaniensem¹⁷ et Petrum Wilnensem episcopos¹⁸ et oratores ac nu(n)ccios solemnes reverendorum in Christo patrum, dominorum Wratislaviensis, Lubucensis episcoporum et capitula ipsorum, ac eciam abbates, prepositos, priores in civitate Wyeluniensi die quintadecima mensis Januarii et sequentibus septem diebus continuis [s. 81] celebrata, contra imperitos ymo falsos notarios utile necessarium et providum statutum sic editum, approbatum et conclusum per ipsam Gneznensem diocesim, ac per omnes

¹³ Tj. Mikolaja Trąbę.

¹⁴ Jest to chyba jedyna informacja o dokładnej dacie dziennej początku i końca synodu w Wieluniu.

¹⁵ Wojciech Jastrzębiec, późniejszy arcybiskup gnieźnieński, zm. 1437.

¹⁶ Jakub z Korzkwi, biskup plocki 1396-1425 (PSB X s. 357-358).

¹⁷ Andrzej Łaskarz z Gosławic, biskup poznański 1414-1426 (*Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa 1981, s. 430-431).

¹⁸ Piotr (z Barda?), biskup wileński 1414(1415)-1421, zm. 1421 (PSB XXVI s. 377-378).

episcopus dicte provincie Gneznensis provide publicandum, servandum et tenendum. Quodquidem statutum sequitur sub hac forma:

Cum ex eo, quod ^{a-}pleri rudesque^{-b} et ignari notarii^c per se prothocolia et instrumenta facere nescientes et alii se notarios publicos mencientes conficere instrumenta presumunt, ex quibus plurima incomoda et pericula oriuntur, quibus nos obviare volentes prohibemus, ne pro notario^d quisquam se gerat vel quevis instrumenta conficiat, antequam de creacione sua loci diocesano vel eius officiali^e fecerit plenam fidem. Contrarium faciens excommunicationis sententiam incidat ipso facto et instrumenta per eum confecta sint irrita^f. ^{g-}Similiter facto ipso post^{-h} quamⁱ autem per ordinarium loci vel officialem suum^j fuerit approbatus et ad officium suum admissus, literas^k super huiusmodi admissione sua expediat^l, nomen, signum et manum suam ad metricam^l ecclesie inscribat, que postea imutari^m non possent. Et nichilominus iuramentum super veris et fidelibus instrumentis per eum conficiendisⁿ in manibus dicti ordinarii vel officialis^o de novo faciet^p atque prestat. Et^q aliquis ^{r-}spiritualis vel secularis^{-s} ^{t-}beneficiatus vel non^{-u} talem non approbatum pro notario publico in domo sua manu tenere, fovere vel defensare^v presum(p)serit pena decem marcarum puniatur^w. Et si ipsius instrumentis^v usus fuerit, penam excommunicationis incurrat ipso facto.

Nos igitur Benedictus canonicus et vicarius in spiritualibus et officialis prenomminatus de specialibus comissionibus et mandatis prefati domini archiepiscopi nobis factis ad executionem predicti statuti et contentorum in eodem procedere cupientes, vobis omnibus et singulis dominis superius nominatis et aliis, quorum interest predictum statutum ac omnia et singula in eo contenta, intimamus, insinuamus, notificamus et publicamus ac ad vestram et cuiuslibet vestrum noticiam deducimus et deduci volumus per presentes ac si vobis et cuiuslibet vestrum esset specialiter intimatum. Et nichilominus auctoritate predicti domini Nicolai archiepiscopi nobis in hac parte comissa vobis ecclesiarum rectoribus et vicariis predictis et vestrum cuiuslibet in virtute sancte obediencie et sub penis in eodem statuto contentis et expressis precipimus et mandamus, quatenus personaliter accedentes, si comode pote-

---

^{a-b} *plerique rudes* Wyd.   ^c brak Wyd.   ^d następuje *publico* Wyd.
^e następuje *aut capitulo cathedralis ecclesie* Wyd.   ^f następuje *ipso facto* Wyd.
^{g-h} brak Wyd.   ⁱ *postquam* Wyd.   ^j następuje *vel capitulum* Wyd.   ^k *literis* Wyd.
^l *expeditis* Wyd.   ^l *metricam* Wyd.   ^m *mutari* Wyd.   ⁿ następuje *et membranis seu albis cartis, dumtaxat subscriptis et signo signalis sub pena simili non dandis* Wyd.
^o następuje *sui aut capituli* Wyd.   ^p *faciat* Wyd.   ^q następuje *si* Wyd.   ^{r-s} *clericus vel laicus* Wyd.   ^{t-u} brak Wyd.   ^v następuje *scienter* Wyd.   ^w następuje *fabrice ecclesie cathedralis applicanda* Wyd.

rītis, alias in ecclesiis vestris publice proponentes, citetis omnes et singulos notarios publicos et quoscunque alios clericos pro notariis publicis se gerentes, in diocesi Gneznensi constitutos comuniter et divisim, quos presentibus nos [s. 82] citamus, quatenus hii, qui in archidiaconatu Gneznensi degunt et morantur, infra duos menses, illi vero, qui in archidiaconatibus Lanciensi, Wyeowiensi¹⁹, Calisiensi, Curzelowiensi et prepositura Wyeluniensi infra tres menses sint constituti a die notificacionis presencium computando coram prefato reverendissimo in Christo patre et domino, domino Nicolao archiepiscopo aut coram nobis Gnezne cum literis autenticis officii ipsorum personaliter compareant et facient se iuxta tenorem et continenciam predicti statuti examinari et approbari necnon nomina, manus et signa ipsorum ad acta consistorii Gneznensis inscribant et apponant. Alioquin si secus fecerint, extunc prout exnunc decernimus, prout per predictam synodum est decretum ipsam, instrumentis nullam fidem adhiberi. Nichilominus contra eos, qui in premissis rebelles reperti fuerint ad alias penas processuri et ne de premissis quispiam ignoranciam pretendere valeat aliqualem, presentes nostras literas partis ecclesie predictae Gneznensis affigi mandavimus, quod non sit verisimile ad ipsorum noticiam non fore deductum, sed tam patulo a nobis est publicatum. Vobis autem ecclesiarum rectoribus predictis sub penis prescriptis mandamus, quatenus presentem nostrum processum unum ad alium progressive et convicinatim deferat sine mora, ultimus vero vestr[um^x] ipsum nobis representet. Datum Gnezne, die Veneris XXIII mensis Februarii, anno Domini M^oCCCC^oXX, nostro sub sigillo²⁰.

RÉSUMÉ

A l'époque du haut Moyen-Age en Pologne, tout comme dans d'autres pays de l'Europe, on aperçoit le nombre grandissant de notaires publics qui ne possédaient pas pourtant leur titre officiel et exigé ou étaient *rudes et ignari*. Les décisions des statuts synodaux polonais, parmi eux le plus important celui d'un archevêque de Gniezno, Mikołaj Trąba (1420), devaient s'y opposer. Dans l'article, on publie le texte de ces décisions et commente les moyens de leur mise en vigueur: dans un bureau d'un official de Gniezno, il y avait un registre où on notait minutieusement les prénoms et signes notaires de tous ceux qui pouvaient officiellement exercer un métier de notaire sur le territoire de la diocèse. Au XVe s. on a noté environs 400 personnes et on se servait de ce livre encore au XVIIe s.

^x plama atramentu Kop.

¹⁹ Tj. w archidiaconacie uniejowskim.

²⁰ Panu doc. Tomaszowi Jasińskiemu winien jestem wdzięczność za pomoc w kontroli tekstu dokumentu Benedykta.